

KÁRBIN ÁKOS

WEKERLE SÁNDOR ÉS A VALUTAREFORM FOLYTATÁSA A SZAPÁRY-KORMÁNY KORAI IDŐSZAKÁBAN

Wekerle 1870 októberében került a pénzügyminisztériumba, ahol számos osztályon dolgozott és meghatározó tapasztalatokat szerzett, amelyek kihatottak további pályájára. A pénzügyi kezelést alaposan megismerte, tisztában volt a Monarchia pénzügyi helyzetével. Szoros szakmai és privát kapcsolat alakult ki közte és Szapáry Gyula gróf pénzügyminiszter között. Wekerle számos alkalommal járt Bécsben, érintkezésben állt az osztrák pénzügyminisztérium tisztikarával. Szapáry pénzügyminiszteri hivatali ideje alatt Wekerle nagy önállóságra tett szert. A hetvenes évek végétől folyamatosan emelkedett a ranglétrán. Szapáry miniszteri ciklusának második szakaszában megkezdte az államháztartás szanálását, Wekerle már ekkor kitűnt érdemeivel. Több alkalommal előfordult, hogy a pénzügyi hiányok pótlását, a deficitkezelését Szapáry a magyar hagyományoknak megfelelően külföldi bankokon keresztül igyekezett orvosolni. Így tett szert gyakorlatra Wekerle a berlini, elsősorban a Mendelsohn, másodsorban a Disconto-Gesellschaft és a Bleichröder bankházak működésével kapcsolatban. Szapáry egyébként érdemeket szerzett a járadék-konverzió terén is. Nagy nehézséget jelent, hogy Szapáryról nem készült életrajz, azok a munkák is váratnak magukra, amelyek pénzügyminiszterségét részletezik. Szapáry közel 8 éves pénzügyminiszteri hivatali idejének hiteles megrajzolásához új források bevonására van szükség. A közgondolkodásban kevésbé foglal el méltó helyet, mint amit megérdemelne.

Wekerle az 1880-as években politikai tapasztalatokat ugyan nem szerzett, azonban szakmai területen folyamatos fejlődésen ment keresztül. 1885-től Szapáry már minden fontosabb ügyet Wekerlére bízott. Pozíciója akkor erősödött meg, amikor Tisza Kálmán 1887 februárjában maga mellé vette mint államtitkárt, így a pénzügyek legfontosabb és legmeghatározóbb kérdéseinek irányító alakjává vált. Ehhez az is kellett, hogy Szapáry visszalépésekor államtitkára, Köffinger Frigyes is benyújtotta lemondását. Wekerle ez idő tájt Tiszához feltétlenül lojális személynek számított, de ez a bizalom kölcsönösnek bizonyult, hiszen maga Tisza is jó reményeket táplált Wekerle irányába. Az is előfordulhatott, hogy Szapáry hívta fel Tisza figyelmét Wekerle tehetségére és rátermettségére, ugyanis ekkor Wekerlének politikai kapcsolatai nem voltak, addig csak szakmai téren szerzett érdemeket. 1887-től

Wekerle politikai pályára is lépett, képviselői mandátumot kapott, majd indult a soron következő választásokon, ahol két kerületben is elnyerte a szavazatok többségét, végül a nagybányai körzetet tartotta meg. Mint pénzügyi államtitkár már akkor kidolgozott, koherens programmal rendelkezett. Az államháztartás hiányát Magyarország égető pénzügyi problémájának látta, és a monetáris egyensúly megteremtését tűzte ki céljául. A másik nagy terve a valutaszabályozás volt. Az adópolitika volt az a kérdés, amelyben Wekerle és osztrák kollégája, Julian Dunajewski közös nevezőn álltak, innen azonban már nem tudtak továbblépni, hiszen Wekerlének további célja a valutareform volt. A kormány is értékelte az igyekezetét, ugyanis Tisza 1889 áprilisában pénzügyminiszterré nevezte ki. Tizenkilenc éves szakmai gyakorlattal a háta mögött az egykori segédfogalmazó kihozta magából a legtöbbet és a legjobbat, amit azon a pályán elérhetett, pénzügyminiszterré lett. Wekerle alakjában a profeszszionális szakértelmiség csúcsra tört, merthogy azt a személyt nevezte ki az uralkodó miniszterré, aki a legalaposabb felkészültséggel rendelkezett és a legtöbb gyakorlati tudást halmozta fel a minisztériumban eltöltött évei alatt. Mint tudjuk, nem az volt a legmagasabb pozíció, amit betöltött hosszú élete során. Wekerle 1889 tavaszától, mint pénzügyminiszter fogott hozzá élete egyik legnagyobb művéhez, a valutaszabályozás műveletéhez. Wekerle rendkívül ügyes gazdaságpolitikát folytatott, ugyanis a magyaroknak kedvező kvótaszámokkal rávett egy egész birodalmat a költséges és hosszadalmas reformra. Így írásomban Wekerle tevékenységére fókuszálok, a Szapáry-kormány kezdeti szakaszától 1891 januárjának közepéig, amikor folytatta a Tisza Kálmán miniszterelnöksége alatt megkezdett munkát a valutaszabályozással kapcsolatban.

ELŐZMÉNYEK

Siegfried Pressburger nagyszabású monográfiájában *Az Osztrák Jegybank* című munkájában olvashattunk első alkalommal arról, hogy Wekerle Sándor 1889. december 24-én kelt levelével – amit Julian Dunajewskihez címzett – kezdetét vette a levelezés és egyeztetés a valutaszabályozásáról.¹ Pressburger megállapítását annyiban szeretném módosítani, hogy már jóval korábban, 1889 februárjában megindultak az egyeztetések a reform előkészületeivel kapcsolatban. Ekkor Wekerle még államtitkárként szolgált a pénzügyminisztériumban. Az 1887. évi gazdasági kiegyezés

¹ PRESSBURGER, Siegfried: *Das Österreichische Noteninstitut 1816–1966. Zweiter Teil. Zweiter Band. Die Österreichisch-Ungarische Bank. Im Auftrage der Oesterreichischen Nationalbank. Wien, Hrsg: von der Oesterreichischen Nationalbank, 1972. 554. (a továbbiakban PRESSBURGER, 1972.)*

XII. artikulusa alapján, melyben a vám- és kereskedelmi szövetséget meghosszabbították, kimondta, hogy a készfizes helyreállításához és a pénzrendszer ezüstről aranyra váltásához bizottságo(ka)t állítanak fel. A gazdasági kiegyezést 1887. október 2-án írta alá Eduard von Taaffe, Dunajewski és Tisza. Ebbe a szerződésbe belefoglalták, hogy a kérdés rendezésére bizottságo(ka)t kell összeállítani, hogy a kedvező pénzügyi helyzet beálltakor a készfizes helyreállításáról megállapodjanak. Ugyancsak erről írt levelében Dunajewski Tisza Kálmán miniszterelnöknek és a pénzügyminisztérium ideiglenes vezetésével megbízott miniszternek már 1889. február 26-án.² Átiratában vitaindítónak szánt részletkérdéseket tett fel magyar kollégájának a kidolgozandó valutaszabályozással kapcsolatban. Időközben az uralkodó Tiszát felmentette a pénzügyminisztérium ideiglenes vezetése alól, és helyébe Wekerlét nevezte ki 1889. április 9-én pénzügyminiszterré.³ Wekerle ezt követően az új államtitkárt, Láng Lajost bízta meg az előzetes egyeztetések vezetésével.

Az egyeztetések megindítását javasoló osztrák levélre a magyar féltől nem érkezett válasz. Így az osztrák pénzügyminiszter ismét levélben fordult az ankétok megszerzésével kapcsolatban a magyar pénzügyminiszterhez. Wekerle valóban hét hónapon keresztül nem reagált az osztrákok felvetésére. Tehát Anton von Niebauer újabb – kulcskérdéseket felvető – 1889. október 8-án kelt küldeményében tett fel kérdéseket Wekerlének.⁴

Wekerle az osztrák pénzügyminiszter leveleire (február 26, október 8) 1889. december 9-én reflektált.⁵ Kifejezte, hogy az előkészítő munka a valutakérdéssel kapcsolatosan jelentősen megkésett. Wekerle legutóbbi bécsi látogatása során egyeztetett Dunajewskivel, akinek szóban kifejtette nézeteit. Valamint tájékoztatta Dunajewskit, hogy Láng Lajos még azon a héten Bécsbe készült, és megbízta őt azzal, hogy a nevében megbeszéléseket folytasson és a magyar minisztérium álláspontját az üggyel kapcsolatosan képviselje. Dunajewski még azon a héten válaszolt Wekerlének, és biztosította, hogy Lángot a valuta helyreállításával kapcsolatos ülésen fogadja.⁶

² Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, k. k. Finanzministerium, Präsidium (a továbbiakban ÖStA, FHKA, FM, Präs.), ZL 870/1889. Julian von Dunajewski [Anton von Niebauer aláírásával] Tisza Kálmánnak, Wien, am 26. Februar 1889. [Piszkozat az előadóiívben.] A levelet valószínűleg 1889. február 25-én postázták Budapestre.

³ ÖStA, HHStA, Kabinettsarchiv, Kabinettskanzlei, Vorträge, KZ 1373/1889.

⁴ ÖStA, FHKA, FM, Präs. ZI 4780/1889. Julian von Dunajewski [Anton von Niebauer aláírásával.] Wekerle Sándornak, Wien, am 8. October 1889. [Tervezetként az előadóiívbe felvezetve.]

⁵ ÖStA, FHKA, FM, Präs. ZI 5895/1889. [No.: 3444/P.M.] Wekerle Sándor Julian von Dunajewskinek, Budapest, am 9. Dezember 1889.

⁶ ÖStA, FHKA, FM, Präs. ZI 5895/1889. Julian von Dunajewski [Anton von Niebauer aláírásával.] Wekerle Sándornak, Wien, am 11. December 1889. [Tervezetként az előadóiívbe felvezetve.]

Így december 13-án valóban tartottak egy titkos megbeszélést Bécsben, az osztrák pénzügyminisztériumban, amelyről Niebauer írásos feljegyzést készített.⁷ A tanácskozáson részt vett magyar részről Láng Lajos államtitkár, osztrák részről Anton von Niebauer osztályfőnök. A megbeszélés résztvevői innentől kezdve a frank valutát tűzték ki, mint elérendő pénzügyi alapot. Sőt az ankétokat előkészítendő Niebauer előzetesen megszerkesztette a „Questionnaire” kérdőívtervezetet, amelyet Láng elfogadott.

Időközben a bécsi Kereskedelmi- és Iparkamara is ülésezett 1889. december 11-én a valutakérdésről.⁸ A bizottsági ülésen a következőkben állapodtak meg: a valuta szabályozása jótékony befolyást gyakorolna a kereskedelemre és az iparra.⁹ A reform végrehajtását és az anyagi áldozat költségeinek a viselését ajánlják az államnak. A valutareform csak a tiszta aranyra való átmenet esetén előnyös. Az átmenetkor a mindennapi aranyárfolyamot vegyék figyelembe. Döntöttek arról, hogy a Kamara elküldi javaslatait a kereskedelmi- és a pénzügyminisztériumnak.

A Láng–Niebauer találkozóval összefüggésben Dunajewski is lépéseket tett, és tájékozódott a témában. 1889. december 13-án azt a szakvéleményt kapta Richard von Liebentől, a bécsi Kereskedelmi- és Iparkamara szakértőjétől, hogy a modern pénzügypolitika csak az aranyvalutára alapozódhat.¹⁰ Az ezüstveretést be kell szüntetni, és az aranyvalutát törvényileg az osztrák pénz alapjává kell tenni. A Monarchiában forgalomban lévő ezüst egy részét vissza kell tartani, másik részét pedig aranyra kell váltani – fogalmazott Lieben.

Wekerle mint a Tisza-kabinet pénzügyminisztere 1889. december 24-én Dunajewskihez írt levelében szövelt a Láng Lajos és Anton von Niebauer megbeszélése során felvetett elképzelésekről.¹¹ Ebben a levelében hosszan kifejtette álláspontját.

Dunajewski 1890. február 1-jén válaszolt Wekerle levelére.¹² Küldeményében megköszönte, hogy az ügy menetét meggyorsította, valamint köszönetét fejezte ki

⁷ ÖStA, FHKA, FM, Präs. Zl 581/1890. Anton von Niebauer kézírásával az előadói lejegyzte a december közepén tartott titkos megbeszélésen elhangzottakat.

⁸ LIEBEN, Richard: *Bericht der I. Section betreffend die Frage der Valutaregelung*. Wien, am 11. December 1889.

⁹ LIEBEN, Richard: *Referat über die Regelung der Valuta*. *Referat des Herrn Kammerrathes Richard Lieben über die Regelung der Valuta. Erstattet an die niederösterreichische Handels- und Gewerbekammer am 17. Juni 1889*.

¹⁰ FRITZ, Wolfgang: *Finanzminister Emil Steinbach – Der Sohn des Goldarbeiters*. Wien–Berlin, Lit Verlag, 2007. 128. (a továbbiakban FRITZ, 2007.)

¹¹ ÖStA, FHKA, FM Präs. Zl 581/1890. Wekerle Sándor Julian von Dunajewskinek, Budapest, am 24. December 1889. [Nincs iktatószáma.]; Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban MNL OL), K 255. 329. csomó 8. tét. Wekerle Sándor Julian Dunajewskinek, Budapest, 1889. december 24. [Piszkozat az aktában 1890. 673/P.M.]

¹² ÖStA, FHKA, FM, Präs. Zl 581/1890. Julian von Dunajewski [Anton von Niebauer aláírásával.] Wekerle Sándornak, Wien, an 1. Februar 1890. [Tervezetként az előadói lejegyzetbe felvezetve.]

Wekerle tájékoztatóját bizalmi embere, Láng Niebauerrel folytatott egyeztetéséről. Niebauer elégedettséggel szövegezte Lánggal kapcsolatban és kiemelte szaktudását. Elkeseredettségét fejezte ki a tekintetben, hogy noha a küldöttek egyes kérdések összefüggésében egyetértettek, a fontos kérdésekben azonban véleménykülönbségek adódtak.

TISZA KÁLMÁN VISSZALÉPÉSE A MINISZTERELNÖKI TÁRCÁTÓL

Tisza bukásához közvetlenül a Kossuth Lajossal kapcsolatos „honossági törvényjavaslat” elvetése járult hozzá, de közvetetten a kérdés sokkal összetettebb volt. Bukását, illetve sorsát a véderőjavaslat parlament elé terjesztése pecsételte meg 1889-ben.¹³ A Tisza-kabinet már a végnapjait élte, ugyanis a miniszterelnökök már nem voltak támogatói a Szabadelvű Pártban. Thallóczy Lajos azt írta naplójába, hogy Tiszát „*vagy fölpofozzák, vagy hasba lövik*”.¹⁴ A miniszterek utálták egymást. Példának okáért „*Wekerlét a T[isza]-család »hálátlan svábnak« nevezi, mert nem teljesíti a T[isza] ígéreteit*”.¹⁵

Tisza 1889 decemberében hajlandó volt síkraszállni Kossuth érdekében, hogy továbbra is magyar állampolgár maradjon anélkül, hogy a Monarchia bármely konzulátusán a státusza fenntartásáért folyamadt volna.¹⁶ Ezt a javaslatát a „Generális” az 1890. márciusi minisztertanácson adta elő. Kisebbségben maradt, sőt egy második minisztertanács sem hozta meg a kellő többséget számára.¹⁷ Ez az incidens erősítette meg az idős Tiszát abban, hogy benyújtsa a lemondását, amit meg is tett az 1890. március 8-i minisztertanácson.¹⁸ Ezt néhány nap múlva Ferenc József elfogadta.¹⁹

¹³ PÖLÖSKEI Ferenc: *A magyar parlamentarizmus a századfordulón. Politikusok és intézmények.* Budapest, História–MTA Történettudományi Intézete, 2001. 66.

¹⁴ Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Quart Hung, 2459 1. 1887–1900. Thallóczy Lajos Napló. 98.

¹⁵ Uo.

¹⁶ LAKOS János: A „Generális” bukása. Adalékok Tisza Kálmán lemondásának okairól. *Levéltári Közlemények*, 1987/1–2. 149.

¹⁷ GRATZ Gusztáv: *A dualizmus kora. Magyarország története 1867–1918.* I. köt. Budapest, Magyar Szemle Társaság, 1992. 252. (a továbbiakban GRATZ, 1992. I.)

¹⁸ MNL OL, K 27. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek (a továbbiakban MTJK), 1890. március 8. A miniszterelnök bejelentése a felmentési kérvényéről és a minisztertanács tagjainak egyetértése a kormány lemondásának benyújtásáról.

¹⁹ KOZÁRI Monika: *Tisza Kálmán és kormányzati rendszere.* Budapest, Napvilág, 2003. 517. (a továbbiakban KOZÁRI, 2003.)

1890 márciusában Magyarországon véget ért egy korszak, egy nagy politikai személyiség búcsúzott addigi pozíciójától. Az uralkodó megvált sok éven át hűséges miniszterelnökétől, az öreg „Generálistól”. Tisza hagyatéka a szabadelvű többség a képviselőházban, amellyel a háttérben könnyen lehetett folytatni a törvényhozást, valamint a rendezett államháztartás, amely alapot szolgáltatott a további pénzügyi reformoknak, így a valutarendezésnek is.²⁰ Közben a színpalak mögött már megvolt az utód, s ez nyílt titokká vált: a politikai életből már ismert személy, Szapáry gróf kapott lehetőséget az uralkodótól a kormányalakításra.

WEKERLE SÁNDOR SZEREPE A SZAPÁRY-KORMÁNYBAN

Tisza Kálmánt hivatalában Szapáry Gyula gróf követte, akit 1890. március 15-én nevezett ki az uralkodó miniszterelnökké. Szapáry kész kormánylistával rendelkezett és azt március 13-án Ferenc József elé terjesztette, aki azt elfogadta, és a minisztereket pozíciójukban megerősítette. Hosszú ideje nem volt példa arra, amire március 16-án került sor, ugyanis Ferenc József személyesen elnökölt az aznapi minisztertanácson.²¹ A kiegyezés óta az is ritkaságszámba ment, hogy az uralkodó hosszan kifejtette volna kormányzati elveit.

Szapáry 1890. március 17-én tartotta bemutatkozó beszédét a képviselőházban.²² A kormány programjában az egyik legfontosabb feladatának az államháztartás végleges megszüldését tartotta.²³ A művelet sikerességének rendeli alá a gazdasági és kulturális igények kielégítését. Az 1880-as évek sikertelen próbálkozásai megérlelték a helyzetet arra, hogy – a közjogi kérdés vitáját némiképpen háttérbe szorítva – az új kormány a reformtörekvésekre összpontosítson. Ez nem járt együtt a közigazgatási reform elvetésével, hozzá társultak az egyházpolitikai reform körüli viták és az aranyvaluta bevezetése.

Az új kabinet programja megegyezett a régivel, tagjait tekintve csak a miniszterelnök személyében különbözött az előzőétől. Szapáry kinevezése nem okozott nagy meglepetést: mivel mindenki tudta, hogy Tisza Kálmán ajánlotta utódjául az uralkodónak. Előtérbe kerülését Ferenc József bizalmának köszönhette. A kortársak véleménye szerint nem volt jó szakember, de miniszterei azok voltak. Megválogatta

²⁰ BÜSBACH Péter: *Az utolsó öt év (Tisza–Szapáry–Wekerle). Parlamenti visszaemlékezések.* Budapest, Országgyűlési Értesítő Kő- és Könyvnyomdája Rt., 1895. 8.

²¹ MNL OL, K 27. MTJK, 1890. március 16.

²² GRATZ, 1992. I. 274.

²³ MATLEKOVITS Sándor: *Magyarország államháztartásának története. 1867–1893.* II. köt. Budapest, Nyomtatott a Magyar Királyi Államnyomdában, 1894. 901.

munkatársait, így gyakran emlegették, hogy nem ő, hanem a miniszterei irányították az országot. A Szapáry-kormányban magasan reprezentáltak voltak a nemesek, azonban annak fő karaktereit mégis a Baross–Szilágyi–Wekerle hármias adta.²⁴ Halász Imre erről a következőképpen vélekedett: „A Szapáry-kormányt, melyben négy oly elsőrendű erő foglalt helyet, mint Csáky, Baross, Wekerle és Szilágyi, valaki egy remek négyes fogathoz hasonlította, de melynek irányításához a kocsis nem elég erős. A hasonlat kissé triviális, de találó. Gróf Szapáry Gyula előkelő gavallér, minden tekintetben tiszteletreméltó férfiú volt, ki már mindenféle minőségben végig próbálta a minisztermesterséget, de azért talán még igazi mester sem volt az államkormányzásban, annál kevésbé művész. Sem elég tehetsége, sem elég szerencsés keze nem volt arra, hogy egy ilyen nagyesszű és erejű emberekből álló minisztérium élén, mint ezek vezetője hosszabb ideig megállhassa a helyét.”²⁵ Wekerle nagy népszerűségnek örvendett, mert ekkorra fejezte be államtitkárként megkezdett művét, az államháztartás egyensúlyának a helyreállítását. Wekerle célkitűzései közé tartozott az adók és az illetékek további csoportjának kialakítása, a vasút államosítása, a hitelkonverzió és nem utolsósorban a valuta reformja. Ezt támasztja alá a Szabadelvű Párt kritikusa is, aki Wekerlét tartotta a programját tekintve egyedül szavahihezőnek az egész kabinetben.²⁶

VALUTAPOLITIKA A SZAPÁRY-KORMÁNYBAN

Wekerle megtarthatta tárcáját az új kabinetben is, mivel kölcsönös bizalom létezett közte és a kormányfő között, sőt pénzügyminisztersége alatt Szapáry Wekerlét a „jobb kezének” tartotta a minisztériumban,²⁷ és Wekerle szaktudását fel kívánta használni a közelgő valutaszabályozásban. Az osztrák és a magyar pénzügyi körökkel való előzetes tárgyalás után Wekerle Sándor pénzügyminiszter 1890. március 21-én válaszolt az osztrák pénzügyminiszter február 1-i levelére.²⁸ Ebben tisztelettel-

²⁴ *A Szapáry- és a Wekerle-kormány minisztertanácsi jegyzőkönyvei 1890. március 16.–1895. január 13.* Szerk. Lakos János. I. köt. Budapest, Magyar Országos Levéltár, 1999. 22.

²⁵ HALÁSZ Imre: *Egy letűnt nemzedék. Emlékezések a magyar állam kialakulásának újabb korszakából.* Budapest, A „Nyugat” kiadása, 1911. 376–377.

²⁶ GYÖRGY Endre [Spoudkios]: *A helyzet és a Szapáry-kormány.* Budapest, Athenaeum, 1892. 25.

²⁷ *Graf Julius Szapáry an der Spitze Ungarns. Ein Lebens- und Charakterbild.* Leipzig, Verlag Duncker & Humblot, 1891. 122.

²⁸ ÖStA, FHKA, FM, Präs. ZI 1363/1890. Wekerle Sándor Julian von Dunajewskinek, Budapest, den 21. März 1890. [MNL OL, K 255. 329. csomó 8. tét. 1673/1890. Piszkozatként felvezetve az előadóívre: Wekerle Sándor Julian Dunajewskinek, 1890. március 20. Popovics aláírásával, nincs iktatószáma, magánlevél.]

jesen elnézést kért a késedelemért, amit a parlamentáris viszonyokban bekövetkezett változással magyarázott. Röviden felvázolta a korábbi szóbeli megbeszélések véleménykülönbségeit, és úgy gondolta, hogy ezeket mielőbb tisztázni kell. További tárgyalások szükségességét hangoztatta, majd megköszönte, hogy az osztrák pénzügyminiszter Niebauer osztálytanácsost hajlandó Budapestre küldeni. Szólt arról, hogy a következő héten újra kész a reformmal kapcsolatos egyeztetéseket elindítani. Wekerle kérte Dunajewskit, hogy tudassa vele, mely napon fogadhatja Niebauert Budapesten.

Wekerle üzenetére Dunajewski 1890. március 23-án válaszolt, melyben örömét fejezte ki, hogy a valutareformmal kapcsolatos tárgyalások folytatódhatnak. Megírta, hogy Niebauer március 31-én utazik Budapestre az egyeztetésre.²⁹ Wekerle erre az üzenetre úgy válaszolt, hogy a megadott napon fogadja Anton von Niebauer osztályfőnököt.³⁰ Dunajewski március 23-án kelt levelére hivatkozva írt Wekerlének, 1890. március 27-én.³¹ Ígéretét teljesítve mellékelten megküldte egy emlékirat tervezetét, amely az 1867 utáni valutakérdésről tudósít *Denkschrift über den Gang der Währungsfrage seit dem Jahre 1867* címmel, amely az egybehívandó ankéthoz nyújtott informatív segítséget. Kérte, hogy jelölje meg azokat a részeket a tervezetben, amelyek további egyeztetés tárgyát képezhetik. Felkérte Wekerlét, hogy a Niebauerrel folytatott budapesti tárgyalásról tájékoztassa.

ANTON VON NIEBAUER BUDAPESTI LÁTOGATÁSA

A valutaszabályozás kérdésében Budapesten a magyar pénzügyminisztériumban tartott megbeszélésen Anton von Niebauer osztrák osztálytanácsos illetve Wekerle Sándor miniszter és Láng Lajos államtitkár vett részt.³² A tanácskozást 1890. március 31-én tartották. A megbeszélés fő tárgyát az ankétok kérdése képezte, vagyis két külön vagy egy közös ankét kerüljön megrendezésre. Budapesten két, Bécsben pedig egy közös ankétról volt szó. A nehézséget már nem pusztán a kérdés politikai, hanem államjogi természete képezte. Olyan dolgot nem lehetett a törvény hatálya alá vonni,

²⁹ ÖStA, FHKA, FM, Präs. ZI 1363/1890. Julian von Dunajewski [Anton von Niebauer aláírásával.] Wien, am 23. März 1890. [Vertraulich. Piszkozatként felvezetve az előadóívre.]

³⁰ ÖStA, FHKA, FM, Präs. ZI 1363/1890. Wekerle Sándor Julian von Dunajewskinek, Budapest, den 25. März 1890. [Nincs iktatószáma. Magánlevélként.]

³¹ MNL OL, K 255. 343. csomó 8. tét. 1037/1891 [1421/F.M.] Julian Dunajewski Wekerle Sándornak, Wien, am 27. März 1890.

³² ÖStA, FHKA, FM, Präs. ZI 1657/1890. Relation der Sektionschef Niebauer über die in Angelegenheit der Valuta-Regelung von ihm nach Buda-Pesth unternommen Dienstreise, Buda-Pesth, 2 April 1890.

amely abban nem szerepelt. A törvény indoklásában kétségkívül két ankétról volt szó, maga Niebauer is meggyőződhetett erről. Összevetve az osztrák és a magyar indoklást – utóbbi az osztrák szöveg szó szerinti fordítása volt – Magyarországon egyetlen ankét bizottság összehívása nem volt lehetséges. Ezek után felmerült a külön ankétok lehetősége. Niebauer megjegyezte, hogy ebben az esetben, sem az osztrákok, sem a magyarok nem tudnak a másik fél elképzeléseiről nyilatkozni. Wekerle azonnal kijelentette, hogy nem akar semmiféle zavart, igyekszik kiutat találni. Ígéretet tett, hogy beszél a miniszterelnökkel az ankétok ügyéről, s ennek eredményéről napokkal később tájékoztatást fog adni.

Az ankétok résztvevőit a pénzügyminisztereknek kellett kiválasztania. Ha egy közös ankétra került volna sor, akkor ez szintén államjogi kérdést vetett volna fel. Láng kérte, hogy Niebauer ezt fogadja el, amit azonban ő visszautasított, mondván, hogy erre nincs felhatalmazva. Elmondta, hogy 1890. február 1-jén kelt levélben szólt már erről Wekerlének. Niebauer a jelentésében még Tiszát nevezte miniszterelnöknek, aki már közel két hete nem volt hivatalban.

Anton von Monts³³ újabb jelentést küldött a frissen kinevezett német kancellárnak a reformmal kapcsolatban.³⁴ Ugyanis Niebauer 1890. április 6-án beszédet mondott az osztrák képviselőházban a valutakérdésről. Ezt a beszédet Monts összefüggésbe hozta Wekerle magyar képviselőházban mondott előző évi, októberi beszédével,³⁵ illetve utalt arra az 1889. novemberi memorandumára, amelyben kifejtette, hogy Dunajewski továbbra sem támogatja a valutaszabályozást, sőt semmilyen ígéretet nem tett a szabályozással kapcsolatban.

³³ Anton Graf von Monts (1852–1930) Magyarországgal kapcsolatban már sok tapasztalatot szerzett, ugyanis több évig a bécsi nagykövetségen teljesített külügyi szolgálatot (1886–1890), mint első titkár. II. Vilmos császár 1890. október 29-én nevezte ki Monts bécsi nagykövetségi első titkárt a budapesti főkonzulátus élére. Hivatalát 1890. november 11-én foglalta el. Monts hivatalos formában értesítette Szapáry Gyula magyar miniszterelnököt, hogy budapesti működését 1890. november 20-án megkezdte, tisztét 1894. június 1-jéig töltötte be.

³⁴ Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes (a továbbiakban PAAA), R 8561. Kaiserlich Deutsche Botschaft in Wien. No.: 127. Anton von Monts an Leo von Caprivi, Wien, den 16. April 1890.

³⁵ *Dr. Wekerle Sándor beszédei. 1887–1892.* I. köt. Dr. Wlassics Gyula báró előszavával. h. n. [Budapest], Magyarország Középeurópai Közgazdasági Egyesülete, é. n. [1918.] 120–140. Wekerle ebben a beszédében, amelyet 1889. október 15-én a képviselőházban az 1890. évi költségvetés előterjesztésekor mondott, utalt a valutarendezés szükségességére. „De ha nem is oldható meg azonnal, legjobb meggyőződésem szerint azonnal hozzá kell fognunk e kérdés előkészítéséhez, hogy annak idején, mihelyt a viszonyok engedik, sikerrel meg legyen oldható. És ez a valutarendezés kérdése. Tudom, hogy sokan vannak, még pedig irányadó emberek, kik ma legalább is elhamarkodottnak, korainak tekintenek e kérdés fejtegetését. Tudom, hogy vannak mások, kik a termelési viszonyok alterálása szempontjából e kérdés megoldását magukra és érdekkörükre nézve veszélyesnek tartanák és azt is tudom, hogy fennálló törvényeink, de meg nekem meggyőződésem szerint is, ez a kérdés csak Ausztriával együtt oldható meg czélszerűen.”

WEKERLE 1890. MÁJUSI LEVELE ÉS A KORMÁNYOK ÁLLÁSFOGLALÁSA A VALUTAKÉRDÉSRŐL

Wekerle majd négy hónappal később, 1890. május 29-én válaszolt Dunajewski február 1-jén kelt levelére.³⁶ Három csoportra osztotta a feleletét. Az elsőben az ezüst kurrensről, a másodikban az államjegyek forgalomban tartásáról, a harmadikban pedig az általa elutasított közös ankétről szólt. Továbbá megírta, hogy az Amerikai Egyesült Államok tervbe vette a *Bland–Allison Bill* felújítását.³⁷ Wekerle remélte, hogy az újabb amerikai ezüstvásárlási törvényt elfogadják, mert akkor a bankkal kötendő megállapodás érdekei találkoznak, tehát a bank ezüstkészletének nagy része, amilyen gyorsan csak lehetséges, eladhatóvá válik.

Az Amerikai Egyesült Államok kormánya különböző intézkedésekkel próbálkozott az ezüst világpiacon árát manipulálni. 1890. július 14-én megszületett az úgynevezett *Sherman-Act*, melynek nyomán a korábbi ezüsfelvásárlási törvényben megszabott mennyiséget megduplázták, így a kincstárnak havonta 4,5 millió uncia ezüstöt kellett vásárolnia.³⁸ Az ezüst ára a törvény életbe lépése után néhány hónapon keresztül emelkedett. Nemzetközileg azonban a törvényi szabályozás nem hozott tartós emelkedést.

1890 közepén a kormányok erőteljesen foglalkoztak a valutakérdéssel. Eduard von Taaffe osztrák miniszterelnök 1879-től töltötte be hivatalát és Ferenc József bizalmát élvezte. Ahogyan Magyarországon a Tisza-éra, úgy Ausztriában Taaffe országglásának korszaka a gazdasági fejlődés időszaka volt.³⁹ Taaffe levélben fordult az új miniszterelnökhöz az igazságügyi minisztériumba küldött magyar nyelvű küldemények ügyében. Nyílt, személyes hangon közölt meglehetősen bizalmas információkat, melyek szerint ismeretségük régi időkre vezethető vissza, ami egyáltalán nem meglepő, ha Szapáry korábbi tisztségeire gondolunk.⁴⁰ Taaffe későbbi, magyar kollégájának írt levelében egyéb fontos kérdések – a beszállásolási törvény és a szeszdó

³⁶ ÖStA, FHKA, FM, Präs. Zl 3137/1890. Wekerle Sándor Julian von Dunajewskinek, Budapest, den 29. Mai 1890. [Nincs iktatószáma. Magánlevélként.]

³⁷ Az Amerikai Egyesült Államok kongresszusa 1878-ban elfogadta a Bland–Allison Billt. A törvény előírta havonta 2 millió dollár értékben az ezüstvásárlást az államokban. Az amerikai kormányzat ettől az intézkedéstől várta az ezüst árának nemzetközi piaci emelkedését.

³⁸ THIEMEYER, Guido: *Internationalismus und Diplomatie. Währungspolitische Kooperation im europäischen Staatensystem 1865–1900.* (Studien zur Internationalen Geschichte Band 19), München, R. Oldenburg Verlag, 2009. 192.

³⁹ MÜLLER, Paul: *Österreich seit 1848.* In: *Hundert Jahre Österreichischer Wirtschaftsentwicklung 1848–1948.* Hrsg. MAYER, Hans. Wien, Springer-Verlag, 1949. 11.

⁴⁰ MNL OL, K 467. A miniszterelnök félhivatalos levelezése. 3. csomó. Eduard von Taaffe Szapáry Gyulának, Wien, 17. Mai 1890.

reformja – mellett a valutarendéssel kapcsolatban közös kormánytanácskozás rendezését kívánta. Felvilágosítást kért a valutaügy aktuális stádiumáról, illetve érdeklődött a reformmal kapcsolatos előkészületekről.⁴¹ Vagyis a közös anket ügye, amelyet Dunajewski és Niebauer szorgalmazott, egészen Taaffe miniszterelnökhöz jutott el.

Szapáry válaszelevelében nyilatkozott a beszállásolási és a szeszdó reformján túl a valutakérdésről is. Rámutatott arra, hogy: „a valutakérdés sajnálatosan nincs azon helyzetben, hogy az már most a két kormány közös tanácskozásának tényét képezze, az igen kívánatos volna, ha ezen kérdés a két pénzügyminiszter közt közvetlen megbeszéltetnék, mi talán alkalmasnak mutatkozik azon időpont, midőn a többi kérdések megbeszélésén esetleg az osztrák pénzügyminiszter különben is lejön”.⁴² Taaffe elfogadta Szapáry javaslatát, és 1890. június 20-án táviratban értesítette őt, hogy a pénzügy- és a honvédelmi miniszterével június 24-én délután 13 órakor a magyar miniszterelnök hivatalában lesz.⁴³

Wekerle május végi levelére Dunajewski 1890. június 20-án válaszolt.⁴⁴ Dunajewski is szólt az Amerikai Egyesült Államok ezüstbeszerzési akciójáról. Úgy gondolta, hogy az ezüst felvásárlással kapcsolatban még nem született meg az új amerikai törvény, amely a Monarchia helyzetét is új alapokra helyezné. A Monarchia ezüstkészlet eladására vonatkozó törekvéseit nagy elővigyázatossággal kell kezelni. A fenti kérdés megítéléséhez – elvessek-e egy bizonyos mennyiségű ezüst kurrens forgalomban tartásának ötletét – még ki kell várni a megfelelő pillanatot.

Dunajewski a 312 millió forint mennyiségű államjegyet kiindulópontként vette, s emellett 100 millió forint értékben sóbányautalványok⁴⁵ is forgalomban voltak. 1889 első félévében államjegyből a következő címletek voltak forgalomban: 50 forintosból 125 millió forint, 5 forintosból 120 millió forint és 1 forintosból 67 millió forint érték. A nagy értékű 50 forintos államjegyeket mindenképpen arany ellenében kellett kivonni az Osztrák–Magyar Bank trezorjaiban található ezüstérmékért.

⁴¹ MNL OL, K 467. A miniszterelnök félhivatalos levelezése. 3. csomó. Eduard von Taaffe Szapáry Gyulának, Wien, 17. Juni 1890.

⁴² MNL OL, K 467. A miniszterelnök félhivatalos levelezése. 3. csomó. Szapáry Gyula Gr. Eduard von Taaffenek. d. n. [Fogalmazvány.]

⁴³ MNL OL K 467. A miniszterelnök félhivatalos levelezése. 3. csomó. Telegramm. Eduard von Taaffe Szapáry Gyulának, Wien, 20. Juni 1890.

⁴⁴ ÖStA, FHKA, FM, Präs. ZI 3137/1890. Julian von Dunajewski [Anton von Niebauer aláírásával.] Wekerle Sándornak, Wien, am 15. Juni 1890. [Magánlevélként továbbítva. Az eredeti levelet csak június 20-án keltezték.]

⁴⁵ A sóbányautalványokat 1848-ban az osztrák kormány bocsátotta ki a gmundeni, aussee-i és halleini sóbányák bekebelezett zálogjegyei alapján, 30 millió forint értékben. 1890-ben már közel 100 millió forint értékű sóbányautalvány volt forgalomban.

A bank ezüstje legalább 160 millió forint mennyiséget tett ki, így ez az összeg az államjegyekkel együtt összesen 285 millió forintot jelentett, amely összeg az 1 forint = 2 frank reláció esetében 570 millió frank volt aranyban. A bank 160 milliónyi ezüstjéből 20 millió forintot tartanának meg ezüst kurrensként a forgalomban.

AZ OSZTRÁK–MAGYAR BANKKAL VALÓ TÁRGYALÁSOK ELŐKÉSZÜLETEI

Wekerle az ankéttal,⁴⁶ valamint a valuta helyreállításával kapcsolatban 1890. szeptember 9-én válaszolt Dunajewski június 20-i levelére.⁴⁷ Elismerte az ezüst kurrens kérdését, azt azonban az új amerikai ezüstoffvásárlási törvény sorsától tette függővé, és kérte, hogy annak hatásairól egy későbbi megbeszélés alkalmával egyeztessenek.

A továbbiakban a német valutaviszonyra reflektált. Ha a Német Birodalom csak veszteséggel tudta az ezüsteladást végrehajtani, úgy a Monarchia milyen módon küszöbölhetné ki azt? – tette fel a kérdést. Wekerle kijelentette, hogy minél alacsonyabb lesz Londonban az ezüst ára, annál nagyobb vesztesége lesz a Monarchiának. Az amerikai ezüstoffvásárlási törvény közvetlen hatása az ezüst árának emelkedését idézte elő, amely az ezüstkészlet küszöbön álló eladásának veszteségét alacsonyra redukálta. Véleménye szerint ezt a kedvező pillanatot ki kell használni, és ebben Dunajewski támogatását kérte.

Az ezüstkérdést meg kell fontolni, különösképpen az Osztrák–Magyar Bank ezüstállományának minden vert és teljes értékű, általános forgalomban lévő érméjének a sorsát. Wekerle szerint Dunajewski abból a feltételezésből indult ki, hogy a Monarchia minkét állama 160, sőt 165 millió ezüstállományát a bank egyszerűen aranyra váltja át. Megjegyezte, hogy ő más véleményen van, és annak alapján a valutaszabályozás műveletét könnyebben és olcsóbban lehet végrehajtani. A valutaszabályozásból az Osztrák–Magyar Banknak lényeges és kézzelfogható előnyei származhatnának. Ha a bank saját terheit ezüstállományának aranyra váltásával vállalná át, valószínűleg megmaradna egy bizonyos mennyiségű kiveretett ezüstérme mennyiség, amely korábban forgalomban volt. Ez a mennyiség Wekerle nézete szerint arannyal kiváltható lenne.

⁴⁶ Az 1887. évi vám- és kereskedelmi szerződés megújításakor kikötötték, hogy a valutaszabályozás kapcsán ankétokat kell tartani, ezeket valóban megtartották külön-külön; a magyaroké 1892. március 8–10, az osztrákoké pedig 1892. március 8–17 között ülésezett.

⁴⁷ ÖStA, FHKA, FM, Präs. ZI 4623/1890. Wekerle Sándor Julian von Dunajewskinek, Budapest, am 9. September 1890. [Magánlevélként.]

A magyar pénzügyminiszter sürgette, hogy gondoskodjanak a bank ezüstjének értékesítéséről, mivel nincs garancia arra, hogy az ezüst mennyisége tovább növekedjen. A valutaszabályozás legnagyobb akadályát az ezüstkincs értékesítésében látta. Az ebből származó veszteség jelentősnek tűnt, de ezen abban az esetben lehetett változtatni, ha az ezüst kurrens ötletét alkalmazzák. Ha a Monarchia mindkét államának terhelés nélkül sikerülne a bank ezüstjét aranyra cserélnie, ez lényeges lépés lenne a kérdés megoldásában. A legnagyobb nehézség kiküszöbölhető lenne, és az aranystandard megvalósítása, amely közel fél évszázada húzódik, szavatolná a pénzügyek rendjét.

Az ezüst árának emelkedése – amelyet még hónapokkal korábban nem is remélhettek – a valuta rendezésében egy módon lehet az állam hasznára, nevezetesen az amerikai ezüstművelési törvény révén. Veszélyes lenne kivárni, hogy más ezüstvalutával rendelkező országok az ezüstkészletüket egy új ezüstspekuláción keresztül értékesítsék. Alig lehetne megbecsülni a piacokra áramló ezüst mennyiségét, és azt még az amerikai ezüstművelési törvény sem tudná hatástalanítani. Az értékes időt a Monarchia nem hagyhatja kihasználatlanul, így a bankkal az ezüstkincsének eladásáról minél hamarabb meg kell állapodni – állt Wekerle levelében, aki a felmerülő kérdéseket személyes megbeszélés során kívánta tisztázni, ezért szeptember következő hetében Láng Lajost Bécsbe küldte.

A valutareform előkészítésével kapcsolatosan egyeztetések ugyan a két pénzügyminisztérium között már 1889. február 26-án megkezdődtek, de az általuk oly sokszor emlegetett jegybank illetékeseivel folytatott tárgyalásokra csak 1890. szeptember 17-én és október 6-án került sor.

TITKOS MEGBESZÉLÉSEK AZ OSZTRÁK–MAGYAR BANK EZÜSTKÉSZLETÉNEK ELADÁSÁRÓL

A Wekerle által előirányzott találkozót Bécsben tartották meg 1890. szeptember 17-én, s ezen arról tárgyaltak, hogyan lehet a jegybank ezüstkészletének egy részét aranyra váltani.⁴⁸ Láng Lajos államtitkár és Enyedi Lukács osztálytanácsos már 1890. szeptember 15-én Bécsben volt, és aznap Láng Dunajewskivel már egyeztetett is a magyar pénzügyminisztérium álláspontjáról. Ennek lényege az volt, hogy egyetemes szellemben kezdjék meg a bank ezüstkészletének eladásával kapcsolatos tárgyalásokat. Az osztrák pénzügyminiszter nem zárkozott el a magyar javaslattól,

⁴⁸ ÖStA, FHKA, FM, Präs. Zl 4623/1890. Staatssekretär Láng Dienstreise nach Wien [Piszkozatként az előadóiívbe felvezetve.]

vagyis a bank ezüstkészletének aranyra cserélésének ötletétől. Lángot ellenben minden felmerülő kérdésével a valutaszabályozás referenszév pár hónapja kinevezett Friedrich von Winterstein miniszteri tanácsoshoz utalta.

Mivel a jegybank ezüstállományának külföldi piacon történő cseréje, illetve egyébként maga a valutaszabályozás titkos műveletek voltak, így érthető Dunajewski óvatossága és a sajtónyilvánosság kerülése. „Minthogy a miniszter beszéd közben az újságírók kíváncsiságából származható bajokra is utalt, előadtam, hogy én mellesleg a fogyasztási adó terheit tanulmányoznám, a mi mind szemmel láthatólag és fel-tűnőbb, igen alkalmas a leselkedők félrevezetésére” – jegyezte fel utóbb a magyar államtitkár.⁴⁹

Másnap tovább folytak az előkészítő egyeztetések, és Láng megismerhette a valutaszabályozásért felelős osztrák kollégáját: „Beszéltem Winterstein miniszteri tanácsossal, a ki valamivel elevebb ember, mint az öreg Niebauer. Talán ennek köszönhető, hogy már (!) holnap összejövünk a bank embereivel.”⁵⁰ Winterstein az ankétok elhalasztását javasolta az ezüstpiacon bekövetkezett változás miatt, ugyanakkor Láng szorgalmazta, hogy azokat még 1890-ben meg kellene tartani.

Így került sor arra a megbeszélésre, amelyen Láng Lajos államtitkáron és Enyedi Lukács osztálytanácsoson kívül Friedrich von Winterstein miniszteri tanácsos, valamint Alois Moser főkormányzó betegsége miatt az Osztrák–Magyar Bank alkormányzója, Karl von Zimmermann és főtitkára, Gustav von Leonhardt vett részt.

Erről az eseményről a jegybank levéltára semmilyen feljegyzést nem őriz, csak az Österreichisches Staatsarchiv pénzügyminisztériumi anyagában található egy jegyzőkönyvi fogalmazvány, azonban az is csak a szeptember 17-ei tanácskozáson elhangzottakat rögzítette. A kormányok küldöttei elmondták a jegybank képviselőinek, hogy a londoni ezüstpiacon megfelelő áron cserélhetnék a bank ezüstkészletét aranyra. Szerintük a csere előreláthatólag olcsóbb lenne, mint a reláció, magyarul kevesebb lenne a veszteség.⁵¹ Az arány kialakítása a Monarchia valutájának helyreállítása kapcsán folytatott megbeszéléseken az addigi ezüst kurrens pénz és az új bevezetendő arany kurrens közötti törvényileg megállapított szám szerint fog történni.

Erre a bank mindkét képviselője egyöntetűen azt válaszolta, hogy egy ilyenfajta átváltás a bank számára súlyos következményekkel járna, egyrészt a fémkészlete

⁴⁹ MNL OL, K 255. 328. csomó 6. tét. 2223./P.M. Láng Lajos Wekerle Sándornak. Bécs, 1890. szeptember 15.

⁵⁰ Uo. Láng Lajos Wekerle Sándornak. Bécs, 1890. szeptember 16.

⁵¹ A reláció az arány a két fém – az arany és az ezüst – közötti mesterségesen megállapított arányszám, melyet az európai országok, vagyis a Monarchia is a század közepétől használtak, úgymint az 1:15,50, azonban az ezüst folyamatos elértéktelenedésétől ez a szám az 1890-es évekre már 1:19,78-ra módosult.

csökkenésével, másrészt mérlege romlásával. A bank könyvei szerint 1 ezüstforint, melynek névértéke 100 krajcár volt, ez azonban a londoni piacon csak 96 krajcárt ért. Másrészt az átváltott font sterlingről a könyvelési alapelvek szerint a bank csak az ezüstrrel egyenértékű 10 forintos 21,5 krajcár (analóg reláció 20 frank = 8 forint 10 krajcár) számlát állíthat ki. Leonhardt és Zimmermann szerint amennyiben az akkori árfolyam mellett váltanának be ezüst forintot arany sovereignre úgy a banknak 13%-os vesztesége keletkezne.⁵²

Láng arra sarkallta a bank tisztviselőit, hogy az ezüstkészletet adják el, és ne várják meg a valuta rendezését. A bank részéről további aggályokat vetett fel az arany- és az ezüstforint osztrák veret közötti törvényesen megállapított reláció – 1:15,50 – elévülése, amelyen véleményük szerint változtatni kell. Zimmermann és Leonhardt megjegyezték, hogy a bank a kezdetek óta ezt a relációt tartotta fent, változtatni ezen úgy lehetne, ha a kormánykasszák az aranyérméket az új reláció szerint fizetnék majd ki. A bank képviselői aggodalmunkat fejezték ki, mivel véleményük szerint az egész művelet egy nagy ezüstspekuláció lenne, amelyet kizárólag a csökkenő ezüstárra alapoztak. Ezért azonban sem a bank tisztviselői, sem a bank nagytanácsa nem vállalhatja a felelősséget a bank részvényesei előtt.

A hivatalos megbeszélést követően Láng, Enyedi és Leonhardt tovább folytatták a tanácskozást. A főtitkár továbbra is hajthatatlannak tűnt az átlagárfolyam tekintetében, és elvetette Enyedi ötletét az ezüstkészlet valós árfolyamon történő eladásáról is. Ugyanakkor kijelentette, hogy amennyiben a veszteséget 0,5–1% között lehet tartani, úgy a bank is belemegy a tranzakcióba.⁵³ „Erre ismét azt válaszoltam – írta utóbb Láng Lajos –, hogy ha mai arany készletét helyezi be a bilanzba, még egy százalék veszteség sem lesz.”⁵⁴

A két pénzügyminisztériumi tisztviselő különbözőképpen értékelte a találkozót, illetve annak eredményeit. Niebauer szabadságából visszatérve értesült a banktisztviselőkkel történő egyeztetésről. Kautz Gyulától azt tudta meg, hogy Wekerle hibázott, mivel „túl messze ment a dologban”.⁵⁵ Leonhardt is ugyanezt mondta Niebauernek. Ugyanakkor Láng helyén értékelt az egyeztetéseket, és pozitív elmozdulást konstatált mind az osztrák pénzügyminisztérium, mind pedig a bank részéről.

A következő megbeszélésre 1890. október 6-án került sor, Siegfried Pressburger szerint ugyanazoknak a szereplőknek a részvételével, akik szeptember 17-én is tár-

⁵² MNL OL, K 255. 328. csomó 6. tét. 2225./P.M. Láng Lajos Wekerle Sándornak. Bécs, 1890. szeptember 17.

⁵³ Uo.

⁵⁴ Uo.

⁵⁵ ÖStA, FHKA, FM, Präs. Zl 4623/1890. Staatssekretär Láng Dienstreise nach Wien [Piszkozatként az előadóiívbe felvezetve.]

gyaltak egymással.⁵⁶ Niebauer jegyzetei szerint azonban ekkor a két pénzügyminiszter, Julian Dunajewski és Wekerle Sándor is jelen voltak.⁵⁷ A főtitkár javaslatára megállapodtak abban, hogy fontos a reform alapos előkészítése, mivel az aranyvalutát nem elég pusztán bevezetni, hanem azt a Monarchiának fenn is kell tudni tartania. A valutaszabályozásnak egyik legnehezebb és megkerülhetetlen feltétele az államjegyek kivonása volt.⁵⁸ Egy kontingentált mennyiségű ezüst kurrens ellen a bank nem emelt kifogást.

Kautz későbbi jegyzeteiben védelmébe vette Wekerlét. Kifejtette, hogy Wekerle azért szerette volna, ha a bank ezüstjének eladásából származó veszteséget ugyancsak a bank viseli, mert az aranyvaluta alapján állt, és arra ekkor még nem gondolt, hogy az ezüstöt a Monarchiában is elhelyezhetik.⁵⁹

Az osztrák pénzügyminisztériumban tartott konferenciáról Heinrich Reuss, a Német Birodalom bécsi nagykövete is említést tett egyik jelentésében. Beszámolt arról, hogy mindkét pénzügyminiszter részt vett a titkos tárgyalásokon, csakúgy, mint az Osztrák–Magyar Bank képviselője. Reuss benyomása szerint a Monarchia elvetette a frankrendszer adaptációját, ugyanakkor a német márkarendszer meghonosítását is, habár nézete szerint a márkarendszer átültetésének semmi nem képezte volna akadályát.⁶⁰ A német követ azon az állásponton volt, hogy a valutaszabályozásról szóló tárgyalások után a Monarchia már nem tarthatja tovább fent elavult pénzrendszerét. Idézte Wekerlének a képviselőházban kifejtett szándékát, hogy a valuta rendezését az 5%-os vasúti konverzióból származó kamatokkal is finanszírozni lehet.⁶¹ Vagyis az aranyalap fedezéséhez szükséges fémmennyiség beszerzésére a Monarchiának – több mint valószínű – konverzióhoz kell folyamodnia.

⁵⁶ PRESSBURGER, 1972. 557.

⁵⁷ ÖStA, FHKA, FM, Präs. Zl 4623/1890. Staatssekretär Láng Dienstreise nach Wien [Piszkozatként az előadóiívbe felvezetve.]

⁵⁸ A jegybankot szigorú előírás kötelezte, amely szerint a bankjegyforgalom csak 200 millióval haladhatja meg az érckészletet. A valuta rendezése csak akkor vált lehetségessé, ha az állam kivonja a fedezetlen államjegyeket, ennek kapcsán az állam növelni tudja a jegybank érckészletét, hogy a fedezetlen államjegy helyébe a fedezettel rendelkező bankjegy kerüljön. Az államjegyek kivonására a kiegyezést követő két évtizedben nem került sor.

⁵⁹ Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára és Kézirattára (a továbbiakban MTAKK), Kautz Gyula hagyatéka, Ms 1201–1206, Bank és valutarendezéssel kapcsolatos jegyzetek [arany, ezüst, valuta,agio, kamatláb stb.], lapkivágat, 1890–1900. Ms 1201/1. Valutarendezés és Bankunk (elvek) (Teoretikusokkal és általánosokkal) „Wekerle Memoireja”

⁶⁰ PAAA, R 8562. Kaiserlich Deutsche Botschaft in Wien. No. 298. Heinrich VII. Prinz Reuss an Leo von Caprivi. Wien, den 8. Oktober 1890.

⁶¹ A konverzió segítségével az államadósság csökkenthető, melynek értelmében az állam egyes törlesztendő adósságait járadékadóssággá alakítja át. Ily módon jártak el a vasúti építkezések finanszírozása kapcsán is.

Reuss jelentésében kitért Dunajewskire is, akit ugyan a valutarendezés fő ellenzőjeként tartottak számon, ám a rendezésben érdekelt körök, valamint a magyarok nyomására feladta ellenállását.

WEKERLE SÁNDOR ELŐTERJESZTÉSE A MINISZTERTANÁCSNAK A VALUTASZABÁLYOZÁSRÓL

1890 év végén Wekerle kidolgozta a valutarendezés minden egyes apró mozzanatát, és elaborátumát 1891. január 10-én megküldte minisztertanácsainak, majd a soron következő minisztertanácsai ülésen terjesztette elő.⁶² Wekerle levelében szövegezte arról is, hogy az emlékirat egy tervezet, amely még sok egyeztetést kíván az osztrák kormánnyal és az Osztrák–Magyar Bankkal.

A Szapáry-kormány következő minisztertanácsát 1891. január 15-én tartotta, amelyen Wekerle szóban előadta javaslatait. A beszéd a jegyzőkönyvben 29 oldalt tett ki. Az aznapi minisztertanácscon ez volt az utolsó, egyben a hatodik pont és *A tervezett valutarendezés alapelvei* címet viselte. Wekerle hat pontban foglalta össze mondandóit.

Az elsőben a valuta rendezetlenségéből fakadó pénzügyi és gazdasági hátrányokról szólt, a másodikban a valuta minőségének kérdéséről, a harmadikban az aranyalapra való áttérés szükségességéről. Itt fejtette ki az aranyvaluta bevezetésének feltételét. Kiemelte, hogy az Osztrák–Magyar Bank adósságait rendezni kell. A nemzetközi hitel- és fizetőképesség mérője a bank, ezért a bank legyen felkészülve minden eshetőségre. Magyarországon előtérbe kell helyezni a magánszektor fejlesztését a banki szférával szemben. A bank 80 milliós adósságának egy részét vissza kell törleszteni.

A negyedik pontban Wekerle szorgalmazta az arany mielőbbi beszerzését, amire Argentína⁶³ és Románia⁶⁴ is képes volt, így a Monarchia is feltűnés nélkül megte-

⁶² MNL OL, K 255. 343. csomó 8. tét. 66./P.M. A valutaügyben készült minisztertanácsai előterjesztést tanulmányozás végett az összes m. k. miniszter uraknak megküldetik. [Levél és az emlékirat mellékletként.] Budapest, 1891. január 9. Popovics Sándor aláírásával. Wekerle január 10-én írta alá az eredeti levelet.; MNL OL, K 255. 358. csomó. 8. tét. 127 oldalas tervezet a *Valuta rendezése* címmel, melynek 21 táblázatos melléklete van.

⁶³ Az argentin kormány bevezette az aranystandardot, amelyhez a gazdaság nehezen alkalmazkodott, ugyanis kezdetben túl kevés volt a kibocsátott pénzmennyiség, ami deflációt idézett elő, viszont a pótlólagos pénzkibocsátás inflációhoz vezetett.

⁶⁴ Románia az 1890. március 17-én elfogadott törvény szerint a valutájának alapjául az aranyat tette meg. A Román Nemzeti Bank 1890. március 28-án jóváhagyta azt a törvényt, melynek megfelelően a királyság csatlakozott az aranystandard rendszerhez.

hetné. Az ötödik pontban a valutarendezés javasolt módjáról esett szó. Az utolsó, hatodik pontban pedig Wekerle arról beszélt, hogy milyen költségekkel járna a valuta-reform. Szerinte a valutarendezés költsége 265 millió forint, vagyis 315 millió új aranyforint. Ausztria viselné a sóbányautalványok rendezéséből eredő és az államjegyek bevonásával keletkező 312 millió forintot meghaladó többletköltségek fedezését és a 80 milliós bankadósság visszafizetését. A költségek rendezéséhez Magyarország a kvóta szerinti 30%-ban járulna hozzá, amelyhez hozzátartozik a 80 milliós bankadósság törlesztése is. Wekerle szót arról is, hogy nem támogatja a többszintű bankrendszert, és egy önálló magyar jegybank „felállítását mellőzendőnek” véli.⁶⁵ Fenn kell tartani a bank dualisztikus szervezetét és meg kell erősíteni pozícióját. Ezért a következő öt évben vissza kell fizetni 80 milliós adósságából 50 milliót. Az aranyvalutára való áttérésből a jegybanknak előnyei származhatnak, például a reláció megállapítása után (1 forint egyenlő 2 korona) az árszín emelkedésével az aranyfedezet magasabb összeget érne, a 80 milliós adósság egy részének visszafizetése esetén a bank szabadalmi idején belül annak kamatai előnyét képezik, valamint üzletköre bővülése esetén a nyeresége is fokozódhat.

A Wekerle által előadottakat a minisztertanács jóváhagyta, és a valuta-reformot közgazdasági, politikai és hadászati szempontból is megalapozottnak és szükségesnek tartotta. A pénzügyminisztert megbízták, hogy vezesse a tárgyalásokat és az eredményekről időről-időre számoljon be a minisztertanácsnak. A rendezés alapja a tiszta aranyvaluta legyen és a pénzrendszer alapját a frankvaluta képezze, a szükséges arany mennyiség beszerzését pedig mihamarabb kezdjék meg. A rendezés az egész Monarchiára terjedjen ki, és tartsák fent a közös jegybankot. A bankkal meg kell állapodni a költségek viseléséről, valamint az osztrák kormánnyal is, mellyel a kvóta szerinti 30:70 arányú megosztást kell figyelembe venni például a 312 milliós államjegyekből álló függő államadósság tekintetében. Határoztak arról is, hogy a 80 milliós bankadósság visszatérítendő részének 30%-át az 1878. évi XXVI. törvény cikk értelmében a magyar kormány fizetné ki.

ÖSSZEGZÉS

Míg korábban a reform kezdeményezésében egyoldalúan kiemelték Wekerle szerepét, a forrásokból egyértelművé vált, hogy az osztrák fél is legalább annyira aktív szerepet töltött be. A kutatási eredmények alapján az a következtetés vonható le, hogy a reform beindításában az osztrák minisztérium tisztikarának is meglehetősen

⁶⁵ MNL OL, K 27. MTJK, 1891. január 15. 6. pont

fontos szerep jutott. Az egyik ilyen háttérember Anton von Niebauer, akinek a személyét fontosnak tartom kiemelni. Dunajewskivel ellentétben Niebauer látta a problémák gyökerét, és tudta is a megoldást, melyet az aranyvaluta bevezetésében talált meg. Ő volt az a személy, aki a háttérben az ügyeket vitte, és megszervezte a tárgyalások menetét.

Az osztrák és magyar pénzügyminisztériumok vezető munkatársai (miniszter, államtitkár és osztályfőnök) a valutaszabályozás kezdetekor nem tudták, hogy a valutareform mit jelentsen. Jelentse-e a készfizetések megkezdését? Jelentse-e az ezüstvaluta korábbi pozíciójának visszaállítását, tehát rehabilitációját? Vagy jelentse azt, hogy egy új úton induljanak el – melynek alapján értelmet nyer a valutaszabályozás kifejezés –, vagyis meghonosítsák az aranyércet a pénzrendszerben? Amennyiben az aranyat választják pénzük alapjának, akkor mit kezdjenek az óriási mennyiségű, olcsó ezüstkészlettel? Egy vagy több menetben hajtsák végre az aranyalapú pénzrendszerre való áttérést? Hogyan áll majd mindehhez a jegybank? A reform megindításakor ezek a kérdések foglalkoztatták leginkább az események résztvevőit.

1889-re Tisza és kormányának tagjai között a viszony nem volt felhőtlen, ugyanis a miniszterek már más állásponton voltak a Generálishoz képest. A lehetséges utódok között Wekerle neve egyáltalán nem merült fel. A kabinet egyben maradt és Szapáry lépett előre földművelésügyi miniszteri pozíciójából mint miniszterelnök. Szapáry és Wekerle között ekkor még mindig szoros szakmai és magánkapcsolat állt fenn. Mivel közgazdasági vonalon nagy volt közöttük az összhang, illetve az egyetértés, így csak politikai téren akadt nézeteltérésük. Szapáry érezte Dunajewski ellenszenvét Wekerlével szemben, s ezt egyes esetekben igyekezett tompítani, vagyis Wekerle mellé állt.

